

Contacten tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen

Tinneke FOKKEMA*), Esther DE RUIJTER**) en Jolanda MAAS***)

*) *Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. Postbus 11650, 2502 AR Den Haag. E-mail: fokkema@nidi.nl.*

**) *Universiteit Utrecht, Capaciteitsgroep Sociologie / ICS. Postbus 80140, 3508 TC Utrecht. E-mail: e.deruijter@fss.uu.nl.*

***) *NIVEL. Postbus 1568, 3500 BN Utrecht. E-mail: jmaas@nivel.com.*

Abstract. Ontwikkelingen in de samenleving, zoals de toename van het aantal scheidingen en de groeiende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, hebben waarschijnlijk gevolgen gehad voor het contact tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen. Verwacht mag worden dat tegenwoordig het contact tussen hen niet meer zo vanzelfsprekend is. In dit artikel wordt gebruik gemaakt van de gegevens van een grootschalig survey (SIN98) om te onderzoeken welke factoren vandaag de dag bepalend zijn voor de contactfrequentie. Verklaringen voor het contact tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen worden afgeleid uit een algemeen theoretisch kader, de sociale productiefunctie theorie. Uitgangspunt hierbij is dat contact een keuze is en dat restricties de kosten en baten van contact bepalen. Mede door deze systematische benadering levert dit onderzoek een aanvulling op de onderzoeksliteratuur. Vooral sociale normen en geografische afstand blijken bepalende factoren voor het ouder-kind contact. Meer uren betaalde arbeid en een laag inkomen vormen geen belemmering voor contact. De sociale en relationele afstand tussen ouders en kinderen blijkt ook niet van invloed.

Trefwoorden: sociale contacten; familierelaties; ouder-kind; restricties.

Contact between parents and their adult, nonresident children. Societal developments, such as the increasing number of divorces and the growing labour force participation of women, probably have had consequences for contact between parents and their adult, nonresident children. It can be expected that nowadays this contact is not so self-evident anymore. In this article, data from a large-scale survey (SIN98)

are analysed to explain which factors are important for parent-child contact frequency in contemporary Dutch society. Explanations for parent-child contact are derived from a general theoretical framework, viz. social production function theory. Our starting point is that contact is a choice and that restrictions determine the costs and benefits of contact. This study contributes to the literature partly because of this systematic approach. Especially social norms and geographical distance are found to be important factors in explaining parent-child contact. More hours of paid labour and a low income do not diminish contact and neither do social and relational distance.

Keywords: social contacts; family relations; parent-child; restrictions.

1. Inleiding

De ouder-kind relatie is van oudsher de primaire sociale relatie en vormt een belangrijk bindmiddel in de samenleving (Ultee *et al.*, 1996). Familierelaties in het algemeen, maar vooral die tussen ouder en kind, worden gekenmerkt door wederzijdse loyaliteit en sociale ruil, gebaseerd op algemeen aanvaarde waarden en normen van gedrag (Pollak, 1985). Contact tussen ouder en kind is hiervoor een basisvoorwaarde.

Recente ontwikkelingen in de samenleving hebben onvermijdelijk gevolgen gehad voor sociale banden in het algemeen en familiebanden in het bijzonder. De toename van het aantal scheidingen (Fokkema en Liefbroer, 2000) en, daarmee samenhangend, het groeiend aantal eenoudergezinnen (De Graaf, 2002) zouden hebben geleid tot een verslechtering van ouder-kind relaties (onder andere Bengtson *et al.*, 1995; Fokkema *et al.*, 2002; Popenoe, 1988; Skolnick, 1991; Stacey, 1990). De diversiteit van familiestructuren zou hebben geleid tot meer onzekerheid over de verantwoordelijkheden van ouder en kind.

Daarnaast is de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen gestegen, in Nederland van 18 procent in 1975 tot 47 procent in 2000 (Van den Broek *et al.*, 2001). Vrouwen blijken veelal een belangrijke rol te spelen in het onderhouden van familierelaties (onder andere Lawton *et al.*, 1994; Lye, 1996; Silverstein *et al.*, 1995) en deelname op de arbeidsmarkt zou het vervullen van die rol kunnen belemmeren. Steeds meer huishoudens worden geconfronteerd met tijdsdruk rond het combineren van arbeid en zorg. Ouders en volwassen kinderen kunnen hierdoor wellicht steeds minder prioriteit gaan stellen aan het onderhouden van familierelaties. Uit onderzoek is gebleken dat werkende vrouwen minder tijd besteden aan huishoudelijke arbeid dan vrouwen zonder een baan (Bianchi *et al.*, 2002; Tijdens *et al.*, 2000). Verder heeft onderzoek aangetoond dat ouders van jonge kinderen die meer uren betaalde arbeid werken minder tijd besteden aan

kinderzorg en vaker gebruik maken van kinderopvang (Breedveld, 2000; Tijdens *et al.*, 2000). In deze bijdrage onderzoeken we of arbeidsmarktparticipatie ook negatieve gevolgen heeft voor contact tussen ouders en hun volwassen kinderen.

De genoemde ontwikkelingen zouden ertoe hebben geleid dat families tegenwoordig minder goed in staat zijn om bepaalde verantwoordelijkheden binnen het gezin te vervullen, zoals de verzorging van zieken en ouderen. Van oorsprong primaire gezinsaanlegingen zijn verschoven van de familiesfeer naar de publieke sector en de commerciële markt (Rossi en Rossi, 1990; Strasser, 1982). Het onderhouden van contact tussen ouder en volwassen kind heeft een vrijblijvend en vrijwillig karakter gekregen (Lye, 1996; Silverstein en Bengtson, 1997).

Verder hebben zich de afgelopen decennia veranderingen voorgedaan in de sociaal-economische positie van kinderen ten opzichte van hun ouders. In de huidige samenleving nemen steeds meer kinderen een hogere sociaal-economische positie in dan hun ouders (Liefbroer en Dykstra, 2000; Ganzeboom en De Graaf, 1989). Mensen geven de voorkeur aan contact met personen waar zij op lijken. Zo kiezen mensen een partner die op hen lijkt wat betreft sociale klasse en opleidingsniveau (Jansen, 2001; Uunk, 1996). In dit onderzoek willen we achterhalen of dit eveneens geldt voor contact tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen. Omdat de ouder-kind relatie een belangrijke toegangspoort is tot hulpbronnen is het belangrijk om te achterhalen welke gevolgen deze sociaal-economische kloof heeft voor familierelaties.

Vanwege de toegenomen heterogeniteit in familiestructuren en het meer vrijblijvende karakter van intergenerationeel contact mag worden verwacht dat het contact tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen¹ in de hedendaagse samenleving meer een keuze is dan een vanzelfsprekendheid. Ouders en kinderen zijn tegenwoordig minder afhankelijk van elkaar dan voorheen en gezinssamenstellingen zijn niet meer zo constant. In dit onderzoek willen we meer inzicht verkrijgen in de factoren die vandaag de dag bepalend zijn voor het contact tussen ouders en hun uitwonende, meerderjarige kinderen. Verklaringen worden afgeleid uit een algemeen kader, de sociale productiefunctie theorie. Hierbij wordt contact beschouwd als een *keuze*, waarbij de kosten en baten van contact worden bepaald door restricties. Mede door de benadering vanuit één theorie is dit onderzoek een aanvulling op eerdere studies naar

---

¹ Om redenen van eenvoud wordt in het vervolg van dit artikel meestal over kind gesproken.

contact tussen ouders en kinderen. Er worden verklaringen voor het contact tussen ouder en volwassene, uitwonend kind onderzocht, waarbij niet alleen wordt gekeken naar de invloed van individuele kenmerken, maar ook naar die van sociale afstand tussen ouder en kind. Daarnaast levert deze studie inzichten op voor het contact tussen ouders en kinderen in Nederland, waar nog maar weinig kwantitatief onderzoek naar dit onderwerp is verricht. Bij de toetsing van de hypothesen worden gegevens gebruikt afkomstig van het onderzoek 'Scheiding in Nederland' uit 1998 (SIN98; Kalmijn *et al.*, 2000).

2. Theorie

Volgens de sociale productiefunctie theorie (Lindenberg, 1986, 1991, 1992) streven mensen twee universele doelen na: fysiek welzijn en sociaal welzijn. Om deze universele doelen te bereiken, maken individuen rationele kosten-baten afwegingen binnen de restricties waar ze mee te maken hebben. Contact tussen ouders en kinderen kan sociaal welzijn opleveren via de 'instrumentele' doelen affectie, sociale waardering of zelfs status. De ouder-kind relatie is vaak een affectieve relatie, waarin emotionele steun en liefde een belangrijke rol spelen. Ouders en kinderen kunnen elkaar ook sociale waardering geven door onderling het gevoel te geven dat zij de juiste keuzes maken. Wat betreft de contactfrequentie kan worden verwacht dat ouders en kinderen binnen de restricties kiezen voor de mate van contact met de meest gunstige kosten-baten verhouding. Als ouders bijvoorbeeld veel uren buitenshuis werken of weinig geld hebben, zijn ze minder goed in staat om regelmatig contact te hebben met de kinderen. Ze zullen dan proberen om sociaal welzijn en fysiek welzijn op een andere manier te bereiken. Het gaat niet alleen om restricties zoals tijd en geld, maar ook gezondheids- en normatieve restricties bepalen de mate van contact. Verder vormt de sociale afstand tussen ouder en kind een restrictie: deze bepaalt de mate waarin contact sociale waardering kan opleveren. Zowel ouder als kind hebben te maken met deze restricties; hoeveel contact er is tussen ouder en kind hangt af van de onderlinge afhankelijkheid tussen ouder en kind en niet van de individuele kenmerken afzonderlijk. Voor elk van deze typen restricties kunnen hypothesen worden geformuleerd die we hieronder uiteenzetten. In *tabel 1* (pag. 35) worden de hypothesen samengevat.

2.1. Tijdsrestricties

Contact kost tijd. Zowel ouder als kind moeten tijd beschikbaar hebben om contact te onderhouden. Een gebrek aan tijd beperkt het contact tussen ouder en kind. Naarmate er minder tijd beschikbaar is, hebben ouder en kind te maken

met meer restricties om sociaal welzijn te verkrijgen door middel van ouder-kind contact. Deze beschikbare tijd hangt af van de tijd die wordt besteed aan andere activiteiten, zoals betaalde arbeid en het gezin (onder andere Cooney, 1991; De Graaf, 1997; Spitze en Logan, 1990; Umberson, 1992). Deze andere activiteiten zijn bovendien een alternatieve manier om welzijn te bereiken en kunnen dientengevolge evenzeer de behoefte aan ouder-kind contact verminderen. Zo kan betaald werk status en fysiek welzijn opleveren en kan het gezin een belangrijke bron zijn van affectie en sociale waardering. In dit artikel wordt de tijd die wordt besteed aan andere activiteiten als gegeven beschouwd: inkomen (afhankelijk van uurloon en arbeidstijd) en overige tijdsverplichtingen worden als verklarende variabelen meegenomen.

Tijdsrestricties voor contact worden grotendeels bepaald door de hoeveelheid tijd die wordt besteed aan betaalde arbeid. Derhalve kan worden verwacht dat de contactfrequentie lager is naarmate ouders en kinderen meer tijd besteden aan betaalde arbeid. Veel contact is minder waarschijnlijk wanneer ouder en kind veel uren buitenshuis werken. Zowel ouder als kind moeten tijd hebben voor contact en deze tijd moet op hetzelfde moment beschikbaar zijn.

Ook de tijdseisen vanuit het gezin zijn van belang. Het gezin is een belangrijk alternatief om sociaal welzijn te verkrijgen. Naarmate mensen meer tijd besteden aan andere gezinsleden blijft er minder tijd over voor contact met ouder of kind. In eerdere literatuur worden drie gezinskenmerken genoemd die belangrijke gevolgen hebben voor de beschikbare tijd voor ouder-kind contact: de aanwezigheid van een (nieuwe) partner, de grootte van het gezin en de nog in leven zijnde (groot)ouders. Ouders met een partner ondernemen behalve dat ze contacten met familie onderhouden ook samen activiteiten, waardoor er minder tijd overblijft voor contact met de volwassen kinderen. Een partner zorgt er ook voor dat iemand minder afhankelijk is van ouder of kind voor affectie en sociale waardering. In het bijzonder het hebben van een nieuwe partner die niet de biologische ouder van de volwassen kinderen is, kan leiden tot minder ouder-kind contact (Cooksey en Craig, 1998; Cooney en Uhlenberg, 1990). In dat geval levert ouder-kind contact waarschijnlijk minder sociale waardering op omdat de kans groter is dat er binnen de familie minder gemeenschappelijke en meer concurrerende belangen en interesses bestaan. De aanwezigheid van een partner van de volwassen kinderen kan ook een negatieve invloed hebben op de contactfrequentie met hun ouders (De Graaf, 1997). Het volwassen kind besteedt dan namelijk tijd aan de partner en contact met de schoonouders. Daartegenover staat dat er tijd vrijkomt omdat men niet meer actief hoeft te zijn op de huwelijksmarkt. Wij verwachten echter dat deze 'tijdsbesparing' niet opweegt tegen de tijd die wordt besteed aan de partner.

Wanneer ouders meer kinderen hebben, moeten zij hun beschikbare tijd verdelen over meer personen (onder andere De Graaf, 1997; Cooney, 1991). Contact hoeft natuurlijk niet steeds met ieder kind afzonderlijk plaats te vinden, maar een deel van het contact zal wel individueel zijn. Ook het aantal kinderen van de volwassen kinderen is van belang. Het opvoeden en verzorgen van kinderen kost veel tijd, waardoor mag worden verwacht dat het contact met de ouders afneemt met een toenemende gezinsgrootte (De Graaf, 1997). Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen met jonge kinderen. Immers, vooral kleine kinderen zijn handenbindertjes en vrouwen steken over het algemeen meer tijd in de verzorging en opvoeding van de kinderen dan mannen (Van den Broek *et al.*, 1999). Hierbij zou de kanttekening kunnen worden geplaatst dat de geboorte van kinderen ook het contact kan intensiveren, omdat de grootouders graag hun kleinkinderen willen zien en omdat zij nogal eens als oppas optreden. Desalniettemin verwachten wij, redenerend vanuit de tijdsrestrictiegedachte, dat moeders met jonge kinderen minder contact onderhouden met hun ouders dan volwassen dochters zonder jonge kinderen.

Daarnaast kan het contact met grootouders een tijdsrestrictie vormen voor het contact tussen ouder en kind. Wanneer grootouders nog in leven zijn, besteden voornamelijk de ouders tijd aan het onderhouden van dit contact. Deze tijdsinvestering kan vooral groot zijn wanneer grootouders hulpbehoevend zijn en voor de zorg afhankelijk van hun kinderen, waardoor laatstgenoemden minder tijd over hebben om te besteden met hun eigen kinderen.

Ten slotte kost het overbruggen van de geografische afstand tussen ouder en kind tijd. Wanneer de reisafstand tussen ouders en kinderen kleiner is, hoeven zij minder tijd te investeren om de afstand af te leggen. De kosten-baten verhouding om welzijn te verkrijgen door ouder-kind contact is minder gunstig naarmate de geografische afstand groter is. Een grotere reisafstand brengt tijdsrestricties met zich mee voor contact, omdat een grotere tijdsinvestering nodig is die relatief weinig contacttijd oplevert.

2.2. Inkomensrestricties

Om contact met elkaar te onderhouden, hebben ouders en volwassen kinderen een bepaald inkomen nodig (De Jong Gierveld, 1997). Het onderhouden van uiteenlopend contact (telefonisch contact, op bezoek gaan) kost immers geld. Verwacht kan dus worden dat ouders en volwassen kinderen met een lager inkomen minder contact met elkaar zullen hebben. Het is echter de vraag of dit een lineair effect is: vooral ouders en kinderen met een zeer laag inkomen zijn financieel niet in staat om contact te onderhouden. Mensen met een laag

inkomen zullen proberen om op een andere manier sociaal welzijn te bereiken, waarbij inkomen minder restrictief zal zijn. Zij kunnen om sociale waardering te krijgen bijvoorbeeld meer contact onderhouden met vrienden die dichtbij wonen. Verder is het aannemelijk dat inkomensrestricties belangrijker zijn wanneer de geografische afstand tussen ouder en kind groter is, omdat in dat geval meer kosten moeten worden gemaakt voor contact.

2.3. Gezondheidsrestricties

Ook gezondheid kan een restrictie zijn voor contact. Volgens Cooney (1991) hebben de restricties die voortkomen uit de gezondheid te maken met de mobiliteit van personen. Mensen met een slechtere gezondheid zijn minder mobiel en daardoor minder goed in staat om contact met ouder of kind te onderhouden. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de gezondheid het niet toelaat om auto te rijden of lange afstanden te reizen. Het reizen zal in dit geval voor een groot deel de verantwoording zijn van degene met een goede gezondheid, waardoor de kosten voor het onderhouden van contact voornamelijk bij de gezonde persoon terechtkomen. De kosten voor het verkrijgen van sociaal welzijn door contact zijn hoger voor de persoon die het contact moet onderhouden. De baten kunnen echter ook hoger worden: mantelzorg kan bijvoorbeeld door meer affectie en sociale waardering voor de zorg leiden tot meer sociaal welzijn. Onze verwachting is echter dat deze baten van mantelzorg niet opwegen tegen de hogere kosten en dat er daarom sprake is van minder contact wanneer de ouder of het kind een slechtere gezondheid heeft. Dit effect zal sterker zijn naarmate de reisafstand groter is.

2.4. Sociale normen

Individuele zijn ingebed in een normatieve omgeving, zoals vrienden en familie, van waaruit restricties worden opgelegd. Normen zijn van invloed op de handelingen of beslissingen welke aantrekkelijk zijn voor een individu (Coleman, 1990). Normen zijn gedeelde verwachtingen over het 'juiste' gedrag en door sociale normen op te volgen kunnen mensen sociale waardering krijgen. De normatieve verklaring is al vaak toegepast in onderzoeken naar het contact tussen ouders en volwassen kinderen (onder andere in Cooney en Uhlenberg, 1990; Lawton *et al.*, 1994; Spitze en Logan, 1990; 1991; Sutor *et al.*, 1995). Echter, deze verklaring maakt in onderzoek naar contact tussen ouder en kind zelden deel uit van een algemene theoretische benadering, zoals de sociale productiefunctie theorie. In dit artikel worden sociale normen gezien als een restrictie die van invloed is op de kosten en baten van contact. Het al dan niet naleven van sociale normen kan leiden tot hogere kosten door sociale afkeuring, maar het kan ook sociale waardering opleveren.

Binnen de literatuur over contact tussen ouders en kinderen wordt vaak gebruik gemaakt van de 'kinship'theorie (Dykstra, 1990). Volgens deze theorie vervullen de gezinsleden verschillende rollen en bijbehorende taken. Eén van die rollen is 'kinkeeping', dat wil zeggen het onderhouden van contacten met de gezinsleden afzonderlijk en tussen de leden onderling om de solidariteit binnen het gezin te bevorderen. Zowel mannen als vrouwen beschouwen het 'kinkeeping' meestal als de taak van de vrouw (Rosenthal, 1985). Dit is toe te schrijven aan een verschillende 'gender-specifieke' socialisatie. Voor meisjes ligt de nadruk in deze fase vooral op verzorging en sociale vaardigheden. Ook later in het leven wordt van vrouwen verwacht dat zij zich met de contacten met de kinderen bezighouden, terwijl dat bij mannen in veel mindere mate het geval is. Kortom, de sociale normen vereisen van de vrouw dat zij het contact onderhoudt met de kinderen. Omdat het naleven van de normen sociale waardering oplevert, kan worden verwacht dat moeders meer dan vaders contact hebben met hun kinderen, en dat dochters meer dan zonen contact hebben met hun ouders.

Binnen het huwelijk kunnen mannen profiteren van de aanwezigheid van hun vrouw als 'kinkeeper' bij het onderhouden van contact met de volwassen kinderen (Cooney, 1991; Cooney en Uhlenberg, 1990; Fokkema *et al.*, 2002; Rosenthal, 1985). Zij liften als het ware mee met het contact dat hun vrouw als biologische moeder met de kinderen heeft. De vrouw krijgt sociale waardering als zij de contacten met de kinderen onderhoudt, terwijl de man deze waardering niet krijgt voor het onderhouden van de contacten. Wanneer ouders scheiden, kan de moeder het contact tussen de vader en de kinderen niet meer stimuleren. De vader moet nu zelf het initiatief nemen voor contact met zijn kinderen, terwijl hij dit nooit heeft (aan)geleerd. Het gebrek aan de 'kinkeeping'vaardigheden is een restrictie voor vader-kind contact na een scheiding. De kans is dus groot dat de vader als hij gescheiden is veel minder contact heeft met de kinderen, vooral wanneer hij alleenstaand is (Cooney en Uhlenberg, 1990). Wanneer een man een nieuwe vrouwelijke partner heeft, kan zij de rol van de moeder (deels) overnemen en het contact met de kinderen stimuleren.

Daarnaast gaan enkele studies in op het feit dat de aanwezigheid van zussen van invloed kan zijn op de contactfrequentie van zonen met hun ouders (onder andere Spitze en Logan, 1990). Verondersteld wordt dat wanneer zonen geen zussen hebben, zij meer contact hebben met hun ouders dan wanneer er wel zussen aanwezig zijn. Omdat er geen zussen zijn die sociale waardering krijgen voor het onderhouden van contact met de ouders zullen de zonen in dat geval het contact met de ouders zelf onderhouden en daar sociale waardering voor

krijgen. Wellicht hebben zij als kind meer vaardigheden aangeleerd om het contact te onderhouden.

2.5. Sociale afstand

Sociale waardering en bevestiging wordt eerder verkregen uit relaties waar sprake is van meer sociale gelijkheid. Sociaal gelijken delen dezelfde opvattingen over ‘juist’ gedrag en zullen elkaar eerder belonen met sociale waardering dan sociaal ongelijken. Dit impliceert dat mensen meer contact onderhouden met personen op wie zij lijken: dit levert meer nut op. Zo laten de onderzoeken van Jansen (2001) en Uunk (1996) zien dat mensen vaak een partner uit dezelfde sociale klasse en met een gelijk opleidingsniveau kiezen. Wanneer de sociale afstand tussen ouder en kind groter is, verschillen zij meer in hun normen en waarden. Het verschil in opvattingen kan leiden tot meer conflicten of zelfs sociale afkeuring. De sociale overeenkomst tussen ouders en kinderen kan dus een positieve invloed hebben op de contactfrequentie.

Uit onderzoek van Sieben (2001) en Duane (1984) komt naar voren dat mensen met een verschillende sociaal-economische achtergrond andere doeleinden, normen, waarden en gedragspatronen hebben. Mensen met een hogere *opleiding* en een hoger *inkomen* streven over het algemeen meer maatschappelijk bewuste doeleinden na. Zo staan hoog opgeleiden positiever tegenover een multiculturele samenleving (Esveldt en Traudes, 2001), hechten zij meer belang aan gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen en besteden zij meer van hun vrije tijd aan hogere cultuuruitingen zoals museumbezoek, ballet en toneel (Van Eijck *et al.*, 2002) en minder vrije tijd aan televisiekijken (Van den Broek *et al.*, 1999) dan laag opgeleiden. Verschillen in opleiding en inkomen geven ook een verschil in sociale klasse aan. Mensen uit hogere sociale klassen zullen verhoudingsgewijs minder contact met familieleden hebben dan mensen uit lagere sociale klassen. Omdat mensen uit verschillende sociale klassen verschillen in hun normen en gedragspatronen, en daardoor minder sociale waardering voor elkaar zullen hebben, kan worden verwacht dat wanneer de afstand in inkomen en opleiding tussen ouder en kind groter is, zij minder vaak contact zullen onderhouden.

Ook mensen van verschillende *leeftijd* blijken andere normen en waarden aan te hangen. Ouderen hangen bijvoorbeeld vaker de traditionele gezinsmoraal aan (Esveldt *et al.*, 2001) en staan sceptischer tegenover buitenlanders dan jongeren (Esveldt en Traudes, 2001). Aangezien ouders en kinderen per definitie sterk verschillen in leeftijd is te verwachten dat hun ideeën vrijwel altijd

uiteenlopen. Wanneer het leeftijdsverschil tussen ouders en kinderen groter is, wordt het minder waarschijnlijk dat ze sociale waardering van elkaar krijgen. Met een grotere afstand in leeftijd is te verwachten dat ouder en kind minder contact onderhouden.

2.6. Relationale afstand

Tot slot kan worden verwacht dat de mate van contact hoger is wanneer ouders en kinderen vergelijkbare relationele levensgebeurtenissen hebben meegemaakt. Het meemaken van dezelfde gebeurtenissen zal tot gevolg hebben dat ouder en kind meer sociale waardering voor elkaar hebben en daarnaast meer affectie tonen als het gaat om emotionele gebeurtenissen. Hierbij kan men denken aan het krijgen van kinderen en scheiding. Het meemaken van deze relationele gebeurtenissen kan ertoe leiden dat men tegen bepaalde zaken anders gaat aankijken. Zo is bekend dat men na de geboorte van een kind een positievere houding aanneemt ten opzichte van het ouderschap (Beets *et al.*, 2000) en dat onderwerpen als 'veiligheid' en 'milieu' in een ander daglicht komen te staan. Door het meemaken van vergelijkbare gebeurtenissen zullen de opvattingen van ouder en kind meer op elkaar gaan lijken en zullen zij meer sociale waardering voor elkaar tonen. Wanneer volwassen kinderen zelf kinderen krijgen, zouden zij meer begrip kunnen krijgen voor de manier waarop hun ouders vroeger de opvoeding en verzorging hebben aangepakt, kunnen ervaringen hierover worden uitgewisseld en komen de interesses meer met elkaar overeen. Dit kan het onderlinge contact versterken (Lawton *et al.*, 1994). Verwacht kan derhalve worden dat volwassen kinderen met eigen kinderen meer contact hebben met hun ouders. Deze hypothese is tegengesteld aan de verwachting dat het hebben van jonge kinderen in het bijzonder leidt tot minder contact vanwege de daaraan verbonden tijdsrestricties. Het effect van relationele overeenkomst gaat alleen om het al dan niet hebben van kinderen, terwijl tijdsrestricties vooral te maken hebben met het aantal kinderen en hun leeftijd.

Van gescheiden personen is bekend dat zij een negatievere houding hebben ten aanzien van relaties in het algemeen en het huwelijk in het bijzonder (Coltrane en Collins, 2001). Zo staan mensen met een echtscheidingsverleden sceptischer tegenover de eeuwige verbondenheid van twee personen dan mensen zonder echtscheidingsverleden. Verder is het aannemelijk dat wanneer kinderen van gescheiden ouders zelf een scheiding meemaken, zij zich beter kunnen verplaatsen in de situatie en beslissing van hun ouderen destijds. Omgekeerd zullen gescheiden ouders meer begrip kunnen tonen voor de beslissing van hun volwassen kinderen om te scheiden. Kortom, wanneer zowel ouder als kind een

scheiding hebben meegemaakt, zullen hun opvattingen meer op elkaar lijken. Als ouder en kind zijn gescheiden, zullen zij meer sociale waardering voor elkaar tonen en emotionele steun uitwisselen. Daarom kan worden verwacht dat wanneer zowel ouder als kind zijn gescheiden, zij meer contact zullen onderhouden.

Tabel 1. Overzicht van hypothesen

Verklarende variabelen	Verwacht effect contact ouder-kind
Tijdsrestricties ouder en kind	
Uren betaalde arbeid	—
Partner ouder	—
Nieuwe partner ouder	— —
Partner kind	—
Andere kinderen ouder	—
Kleinkinderen	—
Jonge kleinkinderen * dochter	— —
Grootouders in leven	—
Geografische afstand	—
Inkomensrestricties ouder en kind	
Laag inkomen	—
Inkomen * geografische afstand	— —
Gezondheidsrestricties ouder en kind	
Slechte gezondheid	—
Slechte gezondheid * geografische afstand	— —
Sociale normen ouder en kind	
Man	—
Vader * hertrouw	— —
Vader * gescheiden, alleenstaand	— — —
Zoon * zussen	— —
Sociale afstand	
Opleidingsverschillen	—
Inkomensverschillen	—
Leeftijdverschillen	—
Relationele afstand	
Kinderloos kind	—
Of ouder of kind gescheiden	—

3. Methode

3.1. Steekproef, dataverzameling en respons

Om de hypothesen te toetsen gebruiken we gegevens van de grootschalige landelijke survey ‘Scheiding in Nederland 1998’ (SIN98; Kalmijn *et al.*, 2000). Deze survey, dat in het najaar van 1998 is gehouden, is gebaseerd op een gestratificeerde steekproef van drie groepen: personen in hun eerste huwelijk, gescheiden personen die niet zijn hertrouwd en gescheiden personen die wel zijn hertrouwd. Het totaal aantal respondenten is 990 mannen en 1.356 vrouwen, van wie respectievelijk 73 en 79 procent ooit een scheiding heeft meegemaakt. Ten tijde van het interview waren de respondenten tussen de 30 en 75 jaar oud.

De steekproef is getrokken uit de bevolkingsregisters van 19 gemeenten die representatief zijn voor Nederland wat betreft regio en urbanisatiegraad. Van de personen die werden benaderd en bereikt, wilde 58 procent meedoen. Gegeven het feit dat ooit gescheiden personen (vooral hertrouwd) en grootstedelingen in het algemeen minder bereid zijn om aan een enquête deel te nemen, is de respons redelijk te noemen en vergelijkbaar met soortgelijk onderzoek (De Heer, 1992). Meer informatie over de steekproeftrekking en representativiteit is te vinden in Kalmijn *et al.* (2000).

De interviews zijn gehouden met behulp van gestandaardiseerde vragenlijsten die mondeling zijn afgenomen. De vragenlijst is respondent-georiënteerd, waarbij ook enkele vragen zijn gesteld over de (ex-)partner, ouders en, indien van toepassing, het oudste kind. Om die reden beperken onze analyses zich tot het contact tussen ouders en hun oudste meerderjarige uitwonende kind en kent de informatie over het desbetreffende kind minder details, waardoor niet alle door ons opgestelde hypothesen over kenmerken van het kind kunnen worden getoetst. Desalniettemin is voor deze dataset gekozen omdat er op dit moment in Nederland geen databestand beschikbaar is dat deze informatie wel bevat. Het SIN98 biedt de beste mogelijkheden om het effect van de huwelijks-geschiedenis van ouders (scheiding en hertrouw) op het contact met hun kind na te gaan vanwege het grote aantal alleenstaande gescheidenen en hertrouwd dat is geïnterviewd.

Voor dit onderzoek zijn alleen die respondenten geselecteerd van wie het oudste kind uitwonend en meerderjarig (18 jaar of ouder) is. Na verwijdering van een aantal respondenten met teveel ontbrekende informatie komt de uiteindelijke steekproef voor onze analyses uit op 965 respondenten. Van hen bevinden 209

zich in een eerste huwelijk, zijn 388 gescheiden en alleenstaand en zijn 368 na de echtscheiding opnieuw met een partner gehuwd of ongehuwd gaan samenwonen.

3.2. Variabelen

Beschrijvende gegevens over alle in de analyse gebruikte variabelen staan vermeld in *tabel 2*. In het navolgende geven we een beschrijving van de verschillende meetinstrumenten.

Contact

De afhankelijke variabele in deze studie is de contactfrequentie tussen ouders en hun oudste meerderjarige uitwonende kind. Om de contactfrequentie te meten, werd aan de respondenten de volgende vraag gesteld: ‘Hoe vaak hebt u met uw kind het afgelopen jaar contact gehad?’. Het begrip contact diende ruim te worden opgevat, met inbegrip van bezoeken over en weer, telefoontjes en ontmoetingen buiten de eigen woning. De acht antwoordcategorieën varieerden van dagelijks tot minder dan één keer per jaar. Voor de analyse is de variabele omgezet in een continue variabele. Na enkele mogelijkheden te hebben gezien, is uiteindelijk gekozen voor de volgende kwantificering: minder dan jaarlijks contact (0), één keer per jaar contact (1), enkele keren per jaar contact (4), maandelijks contact (10), twee of drie keer per maand contact (25), wekelijks contact (50), enkele keren per week contact (100) en dagelijks contact (200).

Tijdsrestricties

Uren betaalde arbeid ouder. Aan de respondenten met een betaalde baan is gevraagd hoeveel uren per week zij buitenshuis werken, inclusief overuren maar exclusief reistijd. In geval van meerdere banen zijn de uren bij elkaar opgeteld waarbij het maximale aantal uren op 40 is gezet. Ontbrekende waarden zijn vervangen door de seksegemiddelden. De continue variabele die hieruit is geconstrueerd, loopt van nul tot 40 uur per week.

Partner ouder. Van de respondenten is bekend of zij op het moment van het interview al dan niet voor de eerste keer in hun leven in een huwelijk dan wel een samenwoningrelatie van drie jaar of langer verkeren. Omdat in deze studie geen speciale aandacht wordt besteed aan het type relatie en om redenen van eenvoud spreken we bij degenen die voor de eerste keer of opnieuw met een partner samenleven over respectievelijk eerst-gehuwden en hertrouwen. Gezien

Tabel 2. Informatie over de in de analyse gebruikte variabelen

	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Contactfrequentie (in aantal keren per jaar)	0	200	68,11	62,64
Tijdsrestricties				
<i>Ouder</i>				
Betaalde arbeid (in uren)	0	40	15,42	17,45
Met partner samenlevend:	0	1	0,60	0,49
In eerste huwelijk	0	1	0,22	0,41
Gescheiden, hertrouwd	0	1	0,38	0,49
Zonder partner samenlevend	0	1	0,40	0,49
Andere kinderen:	0	1	0,78	0,42
(andere) zonen	0	1	0,45	0,50
(andere) dochters	0	1	0,50	0,50
Ouder(s) in leven	0	1	0,42	0,49
<i>Kind</i>				
Met eerste partner samenlevend	0	1	0,54	0,50
Gescheiden	0	1	0,13	0,34
Nimmer met partner samengeleefd	0	1	0,33	0,47
Reisafstand (in minuten)	0	840	47,94	78,80
Missing afstand	0	1	0,05	0,21
Inkomensrestricties				
Gestandaardiseerd huishoudinkomen ouder (in euro)	318	6.013	1.383,79	719,47
Laag inkomen ouder	0	1	0,21	0,41
Missing inkomen ouder	0	1	0,12	0,33
Gezondheidsrestricties				
Slechte gezondheid ouder	0	1	0,13	0,34
Sociale normen				
Vaders	0	1	0,44	0,50
Zonen	0	1	0,50	0,50
Sociale afstand				
Opleidingsverschil (in jaren)	0	12	2,90	2,58
Leeftijdverschil (in jaren)	16	41	25,36	4,16
Of ouder of kind gescheiden	0	1	0,69	0,46
Controlevariabelen				
Leeftijd ouder (in jaren)	36	75	56,26	8,20
Opleiding kind (in jaren)	6	18	12,60	3,19

Bron: SIN98.

de steekproef hebben alle alleenstaanden één of meer huwelijken gekend die door een scheiding zijn verbroken. We spreken derhalve over alleenstaande gescheidenen. Aangezien we niet alleen zijn geïnteresseerd in het partnereffect maar ook in het echtscheidings- en hertrouweffect van vaders en moeders zijn twee dummyvariabelen gecreëerd: ‘gescheiden, alleenstaand’ (0=nee; 1=ja) en ‘gescheiden, hertrouwd’ (0=nee; 1=ja).

Andere kinderen ouder. De respondenten hebben aangegeven hoeveel kinderen ze hebben gekregen in hun eerste en eventueel tweede huwelijk en wat het geslacht van deze kinderen is. Op basis van deze informatie is allereerst een dummyvariabele gecreëerd die aangeeft of de desbetreffende respondent naast het kind dat in beschouwing wordt genomen nog andere kinderen heeft (0=nee; 1=ja). Om het effect van zussen op de contactfrequentie tussen ouders en zonen na te kunnen gaan, zijn de respondenten met meerdere kinderen nader uitgesplitst in personen die ook of nog andere zonen hebben (0=nee; 1=ja) en personen die ook of nog andere dochters hebben (0=nee; 1=ja).

Grootouders in leven. Aan de respondenten is de vraag gesteld of één of beide ouders nog in leven zijn. Antwoord op deze vraag (0=nee; 1=ja) heeft geresulteerd in de variabele ‘grootouder(s) in leven’.

Partner kind. Aan de respondenten is gevraagd of hun oudste kind ooit gehuwd is geweest of meer dan drie jaar ongehuwd heeft samengewoond met een partner, of deze relatie nog steeds standhoudt en zo niet of deze relatie door scheiding of overlijden van de partner is beëindigd. Op basis van deze informatie zijn drie groepen onderscheiden: kinderen die met een partner samenleven, kinderen die zijn gescheiden en kinderen die nimmer met een partner hebben samengeleefd; kinderen waarvan de partner is overleden (N=3) zijn in de analyse buiten beschouwing gelaten. In de analyse zal dit onderscheid worden weergegeven met de twee dummyvariabelen ‘gescheiden’ (0=nee; 1=ja) en ‘nimmer met partner samengeleefd’ (0=nee; 1=ja). Merk op dat het partnereffect bij kinderen alleen kan worden gezien door de vergelijking tussen de kinderen die momenteel met een partner samenleven en de kinderen die nimmer met een partner hebben samengeleefd. Helaas is niet gevraagd of de gescheiden kinderen ten tijde van het interview opnieuw met een partner zijn gehuwd of ongehuwd samenleven.

Geografische afstand. Om een beeld te krijgen van de geografische afstand tussen ouders en hun oudste kind is aan de respondenten gevraagd hoe lang het in minuten reizen is naar het desbetreffende kind op de manier zoals ze meestal

reizen. Het antwoord hierop heeft geresulteerd in de continue variabele 'reisafstand', lopend van 0 tot 840 minuten. Deze variabele omvatte echter een groot aantal missings. Het is te verwachten dat de respondenten die geen reisafstand hebben opgegeven niet wisten hoe lang het reizen is naar hun kind omdat zij weinig tot geen contact met elkaar onderhouden. De missings zijn op het gemiddelde gezet en er is een extra dummyvariabele gemaakt waarin de respondenten die de reisafstand hebben opgegeven de waarde 0 kregen toegekend en de respondenten die de reisafstand niet hebben opgegeven de waarde 1.

Inkomensrestricties

Inkomen ouder. In de analyse wordt allereerst gekeken naar het gestandaardiseerde huishoudinkomen van de ouders, dat wil zeggen het inkomen gecorrigeerd voor de grootte van het huishouden. Er is informatie ingewonnen over de maandelijkse inkomsten uit de volgende vier inkomensbronnen: (1) arbeid of onderneming, (2) sociale uitkeringen, waaronder AOW en pensioen, (3) alimentatie en (4) overige bronnen. Aan respondenten met een partner is tevens gevraagd naar het totale maandelijkse inkomen van de partner. Er is niet naar exacte inkomens gevraagd maar naar inkomensklassen, lopend van '0-45 euro (0-100 gulden)' tot '3.400 euro (7.500 gulden) of meer'. Ter bepaling van het huishoudinkomen zijn de inkomsten van de respondent en het inkomen van de eventuele partner gesommeerd. Hiertoe zijn de opgegeven inkomens op het klassenmidden gezet (en op 3.400 euro voor de hoogste open klasse). Voor respondenten die aangaven alimentatie te betalen, is het opgegeven maandelijkse bedrag hiervan afgetrokken. Om tot het gestandaardiseerde huishoudinkomen te komen, is gebruik gemaakt van een schaal die in Amerikaans en Europees onderzoek gebruikelijk is (Fritzel, 1990; Burkhauser *et al.*, 1991). Volgens deze schaal vindt standaardisatie plaats door het huishoudinkomen te delen door de huishoudgrootte tot de macht 0,56. Ontbrekende waarden zijn op seksegemiddelden gezet en er is een dummyvariabele aangemaakt die aangeeft of de respondenten wel (=0) of niet (=1) hun inkomsten hebben opgegeven. Om na te gaan of het inkomen pas een restrictie vormt wanneer het een laag inkomen betreft, is tevens een dummyvariabele geconstrueerd die aangeeft of het huishoudinkomen rondom het sociaal minimum ligt (0=nee; 1=ja).

Gezondheidsrestricties

Gezondheid ouder. Aan de respondenten is gevraagd hoe zij hun gezondheid beoordelen. De antwoordcategorieën waaruit men kon kiezen waren: (1) heel goed, (2) goed, (3) gaat wel, (4) niet zo best en (5) slecht. Voor de analyse zijn de eerste drie en de laatste twee categorieën samengevoegd. Onderscheid tussen

deze twee groepen zal in de analyse worden weergegeven met de dummyvariabele 'slechte gezondheid' (0=nee; 1=ja).

Sociale normen

Sekse ouder en kind. Informatie over het geslacht van de ouders en kinderen is omgezet in de twee dummyvariabelen 'vaders' (0=nee; 1=ja) en 'zonen' (0=nee; 1=ja).

Sociale afstand

Opleidingsverschil. Aan de respondenten is gevraagd naar de hoogste opleiding die zij met een diploma hebben afgerond en het hoogst behaalde onderwijsniveau van hun oudste kind. Zeven categorieën zijn onderscheiden, lopend van 'lager onderwijs of minder' tot 'universitair onderwijs'. Deze categorieën zijn omgerekend naar het aantal jaren dat men via de kortste route nodig heeft om het desbetreffende niveau te bereiken (score: 6-18). Ontbrekende waarden zijn op seksegemiddelden gezet. Vergelijking van het aantal jaren dat de ouders en hun oudste kind opleiding hebben genoten heeft vervolgens geresulteerd in de continue variabele 'opleidingsverschil', lopend van 0 tot 12 jaar.

Leeftijdverschil. Het verschil in leeftijd tussen de ouders en hun oudste kind is gemeten door het door de respondenten opgegeven geboortejaar van het desbetreffende kind af te trekken van hun eigen geboortejaar. De hieruit resulterende continue variabele loopt van 16 tot en met 41 jaar.

Relationele afstand. De relationele afstand tussen ouders en hun kind is gemeten met een dummyvariabele die aangeeft of één van beiden ooit is gescheiden (1=óf ouder óf kind ooit gescheiden; 0=zowel ouder als kind ooit respectievelijk nooit gescheiden).

Controlevariabelen

Uit eerdere onderzoeken blijkt dat het contact tussen ouders en volwassen, uitwonende kinderen sterk samenhangt met hun leeftijd en opleidingsniveau (bijvoorbeeld Cooksey en Craig, 1998; De Graaf, 1997). In de analyses dient hiervoor derhalve te worden gecontroleerd. Echter, omdat het leeftijds- en opleidingsverschil tussen ouders en hun oudste kind al in het kader van 'sociale afstand' worden meegenomen, kan slechts de leeftijd en opleiding van één van hen in de analyse worden meegenomen. Er is gekozen voor de leeftijd van de ouder en het opleidingsniveau van het kind.

4. Resultaten

In hoeverre wordt tegenwoordig de contactfrequentie tussen ouders en volwassen kinderen bepaald door de vijf eerder omschreven typen restricties? Om deze vraag te beantwoorden, is een multivariate regressieanalyse uitgevoerd met de jaarlijkse contactfrequentie tussen ouders en hun oudste uitwonende kind als de afhankelijke variabele. De resultaten hiervan staan vermeld in *tabel 3*. Om de bijdrage tot contact van de verschillende variabelen onderling te vergelijken, staan de coëfficiënten van de variabelen gestandaardiseerd weergegeven. *Tabel 4* vat de hypothesen en bevindingen samen.

Allereerst wordt nagegaan in hoeverre tijdsrestricties de verwachte effecten op de contactfrequentie te zien geven. In tegenstelling tot onze hypothese hebben ouders niet minder contact met hun oudste uitwonende kind naarmate zij meer uren betaalde arbeid verrichten. Dit geldt zowel voor vaders als voor moeders (niet gepresenteerd); het verschil in het werkeffect op de contactfrequentie tussen beide seksen is niet significant ($p = 0,12$).

De hypothese dat ouders hun oudste kind minder vaak horen en zien wanneer zij ook nog andere kinderen hebben, wordt deels bevestigd. Daarbij doet zich geen significant verschil voor tussen inwonende en uitwonende kinderen noch tussen kinderen uit een eerste of, in geval van hertrouw, tweede huwelijk (niet gepresenteerd; $p = 0,17$ respectievelijk $0,36$). Wél doet het er toe of het zonen of dochters betreft. De contactfrequentie met het oudste uitwonende kind is alleen beduidend minder wanneer de ouder ook over (andere) dochters beschikt; de aanwezigheid van (andere) zonen heeft geen effect. Vooral dochters blijken dus een tijdsrestrictie voor contact te vormen. Een mogelijke oorzaak van dit sekseverschil is het feit dat dochters in het algemeen meer contact met hun ouders hebben dan zonen (zie verderop), waardoor ouders met (andere) dochters minder tijd overhouden, en wellicht ook minder behoefte hebben, om veel contact met hun oudste kind te onderhouden.

Of één of beide ouders van de ouder zelf nog in leven zijn, heeft geen effect. De aanwezigheid van grootouders blijkt derhalve geen tijdsrestricties op te leveren voor contact tussen ouder en kind. Of dit wel het geval is wanneer de ouder zorg verleent aan zijn of haar vader of moeder kon door gebrek aan informatie hierover niet met de gebruikte dataset worden bekeken.

Tabel 3. Determinanten van de contactfrequentie tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen (N=965)

Controlevariabelen	
Leeftijd ouder	-0,12*
Opleiding kind	-0,08*
Tijdsrestricties	
<i>Ouder</i>	
Betaalde arbeid	-0,02
Gescheiden, alleenstaand	-0,15*
Gescheiden, hertrouwd (ref. in eerste huwelijk)	-0,20**
Andere kinderen	
(andere) zonen	-0,01
(andere) dochters	-0,12**
Ouder(s) in leven	-0,01
<i>Kind</i>	
Gescheiden	0,04
Nimmer met partner samengeleefd (ref. samenlevend met eerste partner)	-0,01
Reisafstand	-0,19***
Missing afstand	-0,10**
Inkomensrestricties	
<i>Ouder</i>	
Laag inkomen	-0,06
Missing inkomen	-0,03
Laag inkomen x reisafstand	0,06
Gezondheidsrestricties	
<i>Ouder</i>	
Slechte gezondheid	0,07~
Slechte gezondheid x reisafstand	-0,04
Sociale normen	
<i>Ouder</i>	
Man	0,10
Man x gescheiden, alleenstaand	-0,20***
Man x hertrouwd	-0,24***
<i>Kind</i>	
Man	-0,10*
Man x zussen	0,01
Sociale afstand	
Opleidingsverschil	-0,01
Leeftijdverschil	-0,04
Of ouder of kind gescheiden	0,05
Adjusted R ²	0,18***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; ~ $p < 0,10$.

Bron: SIN98.

Verder ontbreekt er een partnereffect ($p = 0,75$ voor ouders en $0,69$ voor de oudste uitwonende kinderen). Verwacht werd dat ouders met een partner minder tijd hebben voor contact met het oudste uitwonende kind en dat zij ook via de partner affectie en sociale waardering kunnen verkrijgen. In tegenstelling tot deze verwachting hebben gescheiden, alleenstaande ouders aanzienlijk minder contact met hun kind dan ouders die zich in een eerste huwelijk bevinden. Dat eerstgenoemden minder contact onderhouden heeft echter niet te maken met het ontbreken van een partner, maar is het gevolg van de echtscheiding. Immers, ouders die na de echtscheiding met een nieuwe partner zijn gaan samenleven, hebben zelfs nog iets minder contact met hun oudste kind; het verschil in contactfrequentie tussen hertrouwe ouders en gescheiden, alleenstaande ouders is echter niet significant ($p = 0,19$). Voorzichtig kan hieruit de conclusie worden getrokken dat er meer familiale activiteiten worden ondernomen met twee in plaats van één ouder zolang beide ouders de biologische ouders van het kind zijn. In geval van hertrouw bestaan er minder gemeenschappelijke en meer concurrerende belangen.

Bij het oudste uitwonende kind ontbreekt zowel een partner- als een echtscheidingseffect. Kinderen die ten tijde van het interview nog met hun eerste partner samenleven, hebben bijna net zoveel contact met hun ouders als degenen die nimmer met een partner hebben samengeleefd. Kennelijk weegt de tijd die vrijkomt omdat men niet meer actief hoeft te zijn op de huwelijksmarkt op tegen de tijd die het kind besteedt aan de partner en contact met de schoonouders. Tevens bestaat er geen significant verschil tussen kinderen met hun eerste partner en nimmer gehuwde kinderen enerzijds en kinderen die ooit zijn gescheiden anderzijds ($p = 0,30$).

Zoals verwacht speelt reisafstand een belangrijke rol. Hoe groter de reisafstand tussen ouder en kind, des te minder contact zij met elkaar hebben. Het onderlinge contact is tevens aanzienlijk minder frequent wanneer de reisafstand niet bekend is. Een logische verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat vooral ouders die hun kind helemaal niet zien niet weten hoe ver zij van elkaar afwonen. Ook kan het zijn dat de afstand in dat geval dusdanig groot is dat de ouders de afstand niet precies weten.

Inkomens- en gezondheidsrestricties zijn nauwelijks van invloed op de contactfrequentie van ouders en hun oudste uitwonende kind. Het contact tussen ouders en hun oudste uitwonende kind blijkt, in tegenstelling tot de verwachting, niet af te nemen naarmate de ouders over een lager inkomen beschikken.

Er is geen significant inkomenseffect waarneembaar wanneer het inkomen van ouders als continue variabele wordt meegenomen (niet gepresenteerd; $p = 0,40$) noch wanneer ouders met een inkomen rond het sociaal minimum worden vergeleken met ouders met een hoger inkomen. Ook is er geen extra negatief effect van een laag inkomen te zien wanneer de ouder en het kind verder van elkaar afwonen. Het ontbreken van een inkomenseffect heeft wellicht te maken met het gegeven dat familiecontact aantrekkelijker kan zijn naarmate het inkomen lager is. Mensen met hogere inkomens zijn minder afhankelijk van familierelaties voor bijvoorbeeld ziekenverzorging of oppashulp. De kosten om dergelijke zaken op de markt te kopen zijn relatief hoger voor mensen met een laag inkomen, waardoor zij eerder hun familienetwerk zullen gebruiken.

Anders dan verwacht blijken ouders met een slechte gezondheid juist iets vaker contact te hebben met hun oudste uitwonende kind. De mobiliteitsbeperkingen van deze ouders worden kennelijk meer dan gecompenseerd door het vaker langskomen of contact opnemen van het desbetreffende kind. Het is niet onwaarschijnlijk dat het contact wordt ingevuld door het verlenen van mantelzorg, hoewel er geen extra positief effect te zien is van een slechtere gezondheid bij een kortere reisafstand.

Het contact tussen ouders en hun oudste uitwonende kind blijkt sterk te worden bepaald door sociale normen. De analyse bevestigt het algemeen verwachte sekseverschil: vaders hebben beduidend minder contact met hun oudste uitwonende kind dan moeders en zonen onderhouden aanzienlijk minder contact met hun ouders dan dochters. Vaders die zich in een eerste huwelijk bevinden nemen echter een uitzonderingspositie in. Deze mannen hebben zelfs vaker contact met hun oudste uitwonende kind dan hun seksetegenpolen ($t = 3,72$; $p < 0,001$). Blijkbaar liften zij meer dan mee met het contact dat hun vrouw als biologische moeder met de kinderen heeft. Verder leidt hertrouw, anders dan werd verwacht, niet tot enig herstel: er doet zich geen significant verschil voor tussen gescheiden vaders met of zonder nieuwe partner ($p = 0,96$). Met andere woorden, stiefmoeders blijken over het algemeen niet de 'kinkeeping' rol te vervullen die biologische moeders innemen. Tot slot blijkt, in tegenstelling tot de verwachting, de aanwezigheid van zussen geen extra negatieve invloed te hebben op de contactfrequentie van zonen met hun ouders: zonen met zussen hebben ongeveer net zoveel contact met hun ouders als zonen zonder zussen. Anders gesteld leidt de aanwezigheid van zussen zowel voor zonen als dochters tot minder contact met hun ouders.

Geen van de drie sociale afstanden tussen ouders en hun oudste uitwonende kind hebben het verwachte effect op de contactfrequentie. Noch een groot leeftijdsverschil noch een opleidingsverschil leidt tot significant minder contact. Verder wordt het contact van gescheiden ouders niet geïntensiveerd wanneer het kind ook een echtscheiding heeft meegemaakt. Blijkbaar maakt sociale afstand tussen ouders en kinderen niet uit voor het contact: wellicht wisselen ouders en kinderen affectie en sociale waardering uit ongeacht sociale (on)gelijkheid.

In de analyse is gecontroleerd voor de leeftijd van de ouder en het opleidingsniveau van het kind. Leeftijd blijkt een negatief effect te hebben op de contactfrequentie: naarmate de vader of moeder ouder is, is er minder vaak contact. Wellicht meet het leeftijdseffect eveneens de mobiliteit van de ouders, ook al wordt er gecontroleerd voor gezondheid. Een hogere opleiding van het kind leidt tot minder contact. Het kan zijn dat hoger opgeleide kinderen meer contact hebben met vrienden, kennissen en collega's en daardoor minder behoefte aan contact met de ouders.

5. Conclusie en discussie

In dit artikel is onderzocht in hoeverre verschillende restricties van invloed zijn op het contact tussen ouders en hun volwassen, uitwonende kinderen. Als uitgangspunt werd de sociale productiefunctie theorie van Lindenberg (1986, 1991, 1992) gehanteerd. Contact tussen ouder en kind is een manier om het universele doel welzijn te realiseren, en kosten-baten afwegingen bepalen de mate van contact binnen de restricties waar men mee heeft te maken. Contact tussen ouder en kind kan een belangrijk middel zijn om sociaal welzijn te verhogen, door de uitwisseling van affectie en sociale waardering. Daarom is in het artikel niet alleen aandacht besteed aan restricties in termen van tijd en geld, maar ook aan sociale normen en gezondheidsrestricties. Daarnaast is, in aanvulling op eerder onderzoek, niet alleen gekeken naar individuele kenmerken maar ook naar de sociale *afstand* tussen ouder en kind.

In het artikel is enige ondersteuning gevonden voor de hypothesen afgeleid uit de sociale productiefunctie theorie. Met name sociale normen lijken van invloed te zijn op het ouder-kind contact. In het nastreven van sociale waardering investeren dochters in de 'kinkeeper'rol met de ouders en moeders met hun biologische kinderen. Wanneer ouders scheiden, ondervinden de

Tabel 4. Overzicht van getoetste hypothesen en bevindingen

Verklarende variabelen	Verwacht effect contact ouder-kind	Gevonden effect contact ouder-kind
<i>Tijdsrestricties</i>		
Uren betaalde arbeid ouder	—	0
Partner ouder	—	0
Nieuwe partner ouder	— —	0
Partner kind	—	0
Andere dochters ouder	—	—
Grootouders in leven	—	0
Geografische afstand	—	—
<i>Inkomensrestricties</i>		
Laag inkomen ouder	—	0
Inkomen * geografische afstand	— —	0
<i>Gezondheidsrestricties</i>		
Slechte gezondheid ouder	—	+
Slechte gezondheid ouder * geografische afstand	— —	0
<i>Sociale normen ouder en kind</i>		
Vader	—	0
Zoon	—	—
Vader * hertrouw	— —	— —
Vader * gescheiden, alleenstaand	— — —	— —
Zoon * zussen	— —	0
<i>Sociale afstand</i>		
Opleidingsverschillen	—	0
Leeftijdsverschillen	—	0
<i>Relationele afstand</i>		
Of ouder of kind gescheiden	—	0

vaders hiervan de negatieve sociale gevolgen. Zij hebben niet geïnvesteerd in ‘kinkeeping’vaardigheden, met een minder frequent contact met hun kinderen tot gevolg. Hertrouw lijkt hierin over het algemeen geen gunstige veranderingen te brengen. De nieuwe vrouwelijke partner neemt doorgaans niet de ‘kinkeeping’rol van de biologische moeder over.

Met het toenemende aantal scheidingen in de huidige samenleving bestaat de kans dat het contact tussen vaders en volwassen kinderen aanzienlijk vermindert. De ouder-kind relatie is een belangrijke bron van sociale waardering, affectie en sociaal-economische ruil. Het toenemende aantal scheidingen kan tot gevolg hebben dat volwassen kinderen bij bepaalde belangrijke aspecten geen beroep meer kunnen doen op hun vaders en dat vaders minder hulp krijgen van hun kinderen wanneer ze ouder worden. Om het contact tussen de gescheiden vaders en de volwassen kinderen te verbeteren zouden bepaalde arbeidsomstandigheden kunnen worden veranderd die het contact tussen vaders en kinderen op jonge leeftijd al bevorderen. Zo kan ouderschapsverlof voor mannen of deeltijdarbeid de relatie tussen vader en kind bevorderen. Een beter contact vóór de scheiding kan mogelijk contactverlies na de scheiding voorkomen.

Door de sociale productiefunctie theorie als uitgangspunt te nemen werden nieuwe hypothesen afgeleid. Sociale ongelijkheid en relationele afstand van ouder en kind zouden samengaan met verschillende waarden en normen, waardoor zij minder sociale waardering zouden kunnen verkrijgen door contact. Een geruststellende bevinding is dat sociale afstand niet van belang is voor de primaire relatie tussen ouder en kind. De veranderingen in de sociaal-economische positie van kinderen ten opzichte van hun ouders lijken geen nadelige gevolgen voor het contact te hebben. Relationele afstand is ook niet van belang. Gescheiden kinderen hebben nagenoeg evenveel contact met hun ouders als kinderen zonder echtscheidingsverleden. De biologische band is blijkbaar belangrijker dan rationeel handelen. Binnen de sociale productiefunctie theorie zou de sociale waardering die het helpen van een ouder of kind in financiële of relationele moeilijkheden oplevert, deze bevindingen over afstand kunnen verklaren.

Tijdsrestricties verminderen contact tussen ouders en kinderen tot op zekere hoogte. De tijdsrestricties die voortvloeien uit een langere reistijd blijken een belangrijke rol te spelen. Hoe verder ouders en kinderen van elkaar af wonen, des te minder frequent contact zij onderling hebben. Deze bevinding is enigszins verontrustend: de toenemende geografische mobiliteit van gezinnen in de huidige samenleving zou kunnen leiden tot een vermindering van het contact tussen ouders en volwassen kinderen. Ouders en kinderen zijn dan afhankelijker van anderen voor sociaal welzijn en sociaal-economische ruil. Het hebben van een partner lijkt geen gevolgen te hebben voor ouder-kind contact. Alleen hertrouw van de ouders leidt tot minder contact, maar het gebrek aan een biologische band met de nieuwe partner en niet tijdsgebrek lijkt een bepalende

factor voor de lagere contactfrequentie. Betaalde arbeid lijkt ook geen tijdsrestricties te creëren voor contact tussen ouders en kinderen. Dit geldt zowel voor vaders als voor moeders. Deze bevinding is geruststellend: de negatieve gevolgen van de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen voor familierelaties lijkt mee te vallen. Eerder onderzoek liet zien dat werkende ouders minder tijd besteden aan hun kinderen (Breedveld, 2000; Tijdens *et al.*, 2000), maar dit blijkt niet zo te zijn voor volwassen, uitwonende kinderen. Er waren helaas geen gegevens beschikbaar over het aantal uren arbeid van het kind. Te verwachten valt dat het aantal uren arbeid van het kind van invloed zal zijn op het contact. Omdat vooral de jongere generaties vrouwen op de arbeidsmarkt participeren, ook wanneer zij (jonge) kinderen hebben, zou deze factor belemmerend kunnen zijn voor het contact. Hiervoor is nader onderzoek nodig.

Een andere geruststellende bevinding is dat een laag inkomen geen restrictie blijkt te vormen voor het onderhoud van contact tussen ouders en kinderen. Ondanks het feit dat contact geld kost, is er geen sprake van minder contact tussen ouders en volwassen kinderen wanneer ouders over een laag inkomen beschikken. Dit kan mogelijk worden verklaard door het feit dat mensen met een laag inkomen afhankelijk kunnen zijn van hun familie voor bijvoorbeeld mantelzorg of de zorg voor kinderen. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat mensen met lagere inkomens meer belang hechten aan het onderhouden van relaties met de directe familie.

Gezondheidsrestricties van ouders leiden, in tegenstelling tot de verwachting, juist tot meer contact. De mobiliteitsbeperkingen van deze ouders worden kennelijk meer dan gecompenseerd door het vaker langskomen of contact opnemen van hun kinderen. Het is niet onwaarschijnlijk dat het contact wordt ingevuld door het verlenen van mantelzorg, hoewel er geen extra positief effect is gevonden van een slechtere gezondheid bij een kortere reisafstand. Deze bevinding lijkt de veronderstelling te weerleggen dat mensen tegenwoordig minder afhankelijk zijn van hun familie. Juist als de gezondheid van de ouders slechter is, onderhouden ouder en kind meer contact.

Een beperking van dit onderzoek was dat we over beperkte informatie over de kinderen beschikten. Door uitgebreider te kijken naar de invloed van tijdsrestricties van de kinderen kan een vollediger beeld worden verkregen van het ouder-kind contact in de huidige samenleving en in het bijzonder de invloed van de toenemende ‘tijdsdruk’. Daarnaast was alleen informatie beschikbaar over het oudste kind. Het kan zijn dat het oudste kind een speciale rol in het gezin

vervult en het is wenselijk om in de toekomst ook te kijken naar het volledige gezin.

Door het onderzoek is meer inzicht verkregen in de factoren die bepalend zijn voor de mate waarin ouders en volwassen kinderen vandaag de dag contact met elkaar onderhouden. Het plaatje is echter nog niet af. Hoe groot is het effect van het drukke bestaan waarmee volwassen kinderen tegenwoordig te maken hebben? Leidt de werk-zorgcombinatie tot minder contact met hun ouders of worden de banden juist aangehaald zodra er een kind is geboren? Spelen dezelfde factoren ook een rol in allochtone gezinnen? Wordt intensief contact altijd door beide partijen als positief beleefd of kan het ook tot conflicten leiden? Is een verminderd contact van vooral gescheiden vaders met hun kinderen blijvend van aard of wordt het contact na verloop van tijd hersteld? Interessante vragen die hopelijk door toekomstig onderzoek zullen worden beantwoord.

Literatuur

- Beets, G.C.N., E. Dourleijn, A. Liefbroer en K. Henkens (2000), *De timing van het eerste kind in Nederland en in Europa*. Den Haag: Ministerie van SZW/Elsevier.
- Bengtson, V.L., C. Rosenthal en L. Burton (1995), Paradoxes of families and aging. In: *Handbook of aging and the social sciences*. R. Binstock en L. George (red.). New York: Academic Press.
- Bianchi, S.M., M.A. Milkie, L.C. Sayer en J.P. Robinson (2000), Is anyone doing the housework? Trends in the gender division of household labor. *Social Forces*, 79, pp. 191-228.
- Breedveld, K. (2000), Verdienen en verdelen. In: S. Keuzenkamp en E. Hooghiemstra (red.). *De kunst van het combineren. Taakverdeling onder partners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. pp. 29-48.
- Broek, A. van den, W. Knulst en K. Breedveld (1999), *Naar andere tijden: tijdsbesteding en tijdsordening in Nederland, 1975-1999*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den, K. Breedveld en F. Huysmans (2001). Het tijdsbudget: het tijdsbeslag van verplichtingen, herstel en verplaatsingen. In: K. Breedveld en A. van den Broek (red.). *Trends in de tijd. Een schets van recente ontwikkelingen in tijdsbesteding en tijdsordening*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. pp. 9-28.
- Burkhauser, R.V., G.J. Duncan, R. Hauser en R. Berntsen (1991), Wife or Frau, women do worse: A comparison of men and women in the United States and Germany after marital dissolution. *Demography*, 28, pp. 353-360.
- Coleman, J.S. (1990), *Foundations of social theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

- Coltrane, S. en R. Collins (2001), *Sociology of marriage and the family: Gender, love, and Property*. Belmont: Wadsworth.
- Cooksey, E. en P. Craig (1998), Parenting from a distance: The effects of paternal characteristics on contact between non-residential fathers and their children. *Demography*, 35, pp. 187-200.
- Cooney, T.M. en P. Uhlenberg (1990), The role of divorce in men's relations with their adult children after mid-life. *Journal of Marriage and the Family*, 52, pp. 677-688.
- Cooney, T. (1991), Young adults' relations with parents: The influence of recent parental divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 56, pp. 45-56.
- Duane, F.A. (1984), Trends in parental socialization values: Detroit, 1958-1983. *American Journal of Sociology*, 90, pp. 359-382.
- Dykstra, P.A. (1990), *Next of (non)kin: the importance of primary relationships for older adult well-being*. Amsterdam/Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Eijck, K. van, J. de Haan en W. Knulst (2002), Snobisme hoeft niet meer. De interesse voor hoge cultuur in een smaakdemocratie. *Mens en Maatschappij*, 77(2), pp. 153-177.
- Esveldt, I. en J. Traudes (2001), Kijk op en contacten met buitenlanders: immigratie, integratie en interactie. WRR Werkdocumenten nr. W119, Den Haag.
- Esveldt, I., G. Beets, K. Henkens, A. Liefbroer en H. Moors (2001), *Meningen en opvattingen van de bevolking over aspecten van het bevolkingsvraagstuk 1983-2000*. Den Haag: NIDI.
- Fokkema, C.M., P. de Graaf en M. Kalmijn (2002), Echtscheiding: vaderrol voorbij... *Demos*, 18, pp. 41-44.
- Fokkema, C.M. en A.C. Liefbroer (2000), Werken vrouw bracht echtscheiding dichterbij. *Demos*, 16, pp. 5-8.
- Fritzel, J. (1990), The dynamics of income distribution: Economic mobility in Sweden in comparison with the United States. *Social Science Research*, 19, pp. 17-46.
- Ganzeboom, H. en P.M. de Graaf (1989). Intergenerationele opleidingsmobiliteit in Nederland van geboortecohorten 1891-1960. *Sociale Wetenschappen*, 32, pp. 263-278.
- Graaf, P.M. de (1997), *Contacten tussen ouders en hun volwassen kinderen*. Paper NSV Marktdag Sociologie.
- Graaf, A. de (2002), De invloed van het ouderlijk gezin op relaties van jongeren. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 50, pp. 4-8.
- Heer, W. de (1992), *International survey on non-response*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Jansen, J.P.G. (2001), *Do opposites attract divorce? Dimensions of mixed marriage and the risk of divorce in the Netherlands*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Jong Gierveld, J. de (1997), Armoede en isolement: Oudere en alleenwonende vrouwen in Nederland. In: G. Engbersen, J.C. Vrooman en E. Snel (red.). *De kwetsbaren: tweede jaarrapport armoede en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 177-193.

- Kalmijn, M., P.M. de Graaf en W. Uunk (2000), *Codeboek Scheiding in Nederland 1998*. Utrecht: ICS Codebook 40.
- Lawton, L., M. Silverstein en V. Bengtson (1994), Affection, social contact, and geographic distance between adult children and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 56, pp. 57-68.
- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2000), *Levenslopen in verandering: een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Lindenberg, S. (1986), The paradox of privatization in consumption. In: A. Diekmann en P. Mitter (red.). *Paradoxical effects of social behavior. Essays in honor of Anatol Rapoport*. Heidelberg/Wenen: Physica-Verlag, pp. 297-310.
- Lindenberg, S. (1991), Social approval, fertility and female labour market behavior.' In: J.J. Siegers, J. de Jong-Gierveld en E. van Imhoff (red.). *Females' 1991 labour market behaviour and fertility: A rational-choice approach*. New York: Springer-Verlag, pp. 32-58.
- Lindenberg, S. (1992), The method of decreasing abstraction. In: J. Coleman en T.J. Fararo (red.). *Rational choice theory. Advocacy and critique*. Newbury Park CA: Sage Publications, pp. 3-20.
- Lye, D.N. (1996), Adult child-parent relationships. *Annual Review of Sociology*, 22, pp. 79-102.
- Pollak, R. (1985), A transaction cost approach to families and households. *Journal of Economic Literature*, 23, pp. 581-608.
- Popenoe, D. (1988), *Disturbing the nest: Family change and decline in modern societies*. New York: Aldine de Gruyter.
- Rosenthal, C.J. (1985), Kinkeeping in the familial division of labor. *Journal of Marriage and the Family*, 47, pp. 965-974.
- Rossi, A.S. en P.H. Rossi (1990), *Of human bonding: Parent-child relations across the life course*. New York: Aldine.
- Sieben, I. (2001), Scholing of sociale herkomst? De invloed van opleidingsniveau op religieuze, politieke en sociale oriëntaties na controle voor gezinsachtergrond. *Mens en Maatschappij*, 76, pp. 22-43.
- Silverstein, M., T.M. Parrott en V.L. Bengtson (1995), Factors that predispose middle-aged sons and daughters to provide social support to older parents. *Journal of Marriage and the Family*, 57, pp. 465-475.
- Silverstein, M. en V.L. Bengtson (1997), Intergenerational solidarity and the structure of parent-child relationships in American families. *American Journal of Sociology*, 103, pp. 429-460.
- Skolnick, A. (1991), *Embattled paradise: The American family in an age of uncertainty*. New York: Basic Books.
- Spitze, G. en J. Logan (1990), Sons, daughters, and intergenerational social support. *Journal of Marriage and the Family*, 52, pp. 420-430.
- Spitze, G. en J. Logan (1991), Sibling structure and intergenerational relations. *Journal of Marriage and the Family*, 53, pp. 871-884.

- Stacey, J. (1990), *Brave new families*. New York: Basic Books.
- Strasser, S. (1982), *Never done. A history of American housework*. New York: Pantheon Books.
- Suitor, J.J., K. Pillemer, S. Keeton en J. Robison (1995), Aged parents and aging children. Determinants of relationship quality: In: R. Blieszner en V.H. Bedford, *Handbook of Aging and the Family*, pp. 223-242.
- Tijdens, K., T. van der Lippe en E. de Ruijter (2000), *Huishoudelijke arbeid en de zorg voor kinderen: herverdelen of uitbesteden?* Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie.
- Ultee, W.C., W. Arts en H. Flap (1996), *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Umberson, D. (1992), Relationships between adult children and their parents: psychological consequences for both generations. *Journal of Marriage and the Family*, 54, pp. 664-674.
- Uunk, W. (1996), *Who marries whom? The role of social origin, education and high culture in mate selection of industrial societies during the twentieth century*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

